

OPTİMUM PARA SAHASI TEOREMİ ALTINDA TÜRKİYE’NİN AVRUPA PARA BİRLİĞİNE UYUMU

Hamza ŞİMŞEK

Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F İktisat Bölümü, Kötekli/ Muğla
shamza@mu.edu.tr

HARMONISATION TURKEY TO EUROPEAN MONETARY UNION UNDER THE THEORY OF OPTIMUM CURRENCY AREA

Abstract

Optimum currency area, which started with 1999 Nobel Economy Award winner Robert Mundell’s fundamental study in 1961 and afterwards theoretical basis exposed by a few economists, acquired a new and privileged dimension by European Monetary Unions application. Accordingly in this study first theoretical frame behind optimum currency area tried to explained comprehensively, and then regulations to form optimum currency area analyzed by Turkish economies. There is no long term relationship with export, import, interest rate and Gross Domestic National Product between Turkey and European Union.

Key Words: Optimum Currency Area, European Monetary Union

Özet

1999 yılında Nobel ekonomi ödülünü kazanan Robert Mundell’in, 1961 yılında yayınlanan temel çalışmasıyla başlayan ve daha sonra az sayıda iktisatçının katkılarıyla da teorik temelleri ortaya konulan optimum para sahası, Avrupa Para Birliği uygulamasıyla yeni ve öncelikli bir boyut kazanmıştır. Ayrıca Optimum para sahası teorisinde yaşanan gelişmeler bu teoriye olan ilgiyi artırmıştır. Bu nedenle çalışmada önce optimum para sahasının gerisindeki kuramsal çerçeve ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmış, daha sonra da optimum para sahası oluşturabilme kuralları Türkiye ekonomisi açısından analiz edilmiştir. Çalışmada yapmış olduğumuz birim kök ve eş bütünleşme sonuçlarında para birliğine dâhil ülkeler ile Türkiye arasında durağanlıkların aynı düzeyde sağlanamamasından dolayı İthalat, İhracat, Faiz oranları ve GSYİH ve Para arzı arasında uzun vadeli bir ilişkiye rastlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Optimum Para Sahası, Avrupa Para Birliği

1.Giriş

Optimum para sahası teorisi uluslar arası makro ekonomik teorisinin bir alanıdır ve ortak bir kuru paylaşan bölgenin optimal kur oranını belirlemesiyle ilgilidir. Optimum para sahasının ilgilendiği konu bir ülke hangi durumlar altında bağımsız kur politikasından vazgeçip, hangi durumlarda bir parasal birliğe girmeye karar verdiğidir..(Martın-das, 2002:63)

2. Geleneksel Optimum Para Sahası Teorisinin Gelişimi

Optimum Para sahası¹ teorisi Mundell tarafından 1961 yılında yazılan “Optimum Kur Alanları Teorisi” adlı makalesiyle gündeme gelmiştir. Mundell makalesinde ulusal sınırların, kur alanları için optimal sınır olup olmadığı? sorusunu gündeme getirmiştir.. Aynı zamanda Mundell sabit ya da dalgalı kurun ülke için yararlı olup olmadığını araştırmıştır (Apel, 2002:94). Esnek döviz kurları ödemeler dengesizliklerinin negatif etkilerini düşürmek için bir politika aracı olarak kullanılabilir. Fakat çok küçük ve kurlarını serbestçe kullanmakta kararsız olan ülkelerde bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemlerden bazıları şunlardır; hangi ülke parasını diğer bir ülkenin parasıyla sabitleyecektir? ve hangi ülke parasını dalgalanmaya bırakacaktır? Mundell çalışmasında, kur alanını döviz kurlarının sabitlendiği yer olarak tanımlar ve uygun kur alanının ne olduğu sorusunu sorar. Bu sorunun cevabını şu şekilde vermektedir; bir alanın OPS olabilmesi için bu alanın içinde düzeltici bir rol üstlenecek olan yeterli iç bölge iş hareketliliğinin olması gerekir ki burada esnek döviz kurlarının yerini alabilsin. Mundell’e göre OPS’nin oluşturulmasına ilişkin diğer kıstaslar aşağıdaki gibidir:

- Açıklık/Ekonominin büyüklüğu,
- Ürün çeşitliliği,
- Enflasyon oranlarının benzerliği,
- Ekonomik entegrasyon,

OPS analizi ekonomilerin “asimetrik şoklara” reaksiyonları ile ilgilidir. Bu amaçla ilk önce döviz kuru mekanizmalarının düzenleyici rolünün ortaya konması gerekir. (Fukuda,2002) Ülkeler arasında ortaya çıkan ticari dengesizliğin ana sebebinin talep kayması olarak adlandırılmasına rağmen, OPS literatüründe bu duruma “Asimetrik çok” adı verilmektedir. Asimetrik çok, negatif yada pozitif olsun bir ülkeye göre, diğer bir bölgeyi yada ülkeyi orantısız bir şekilde etkileyen şoktur. Fakat dikkat edilmesi gereken husus sadece talep değil arz şoklarının da

varlığıdır. Döviz kuru ayarlamaları ile ticaret dengesinin düzeltilmesinde yaşanan kayıplar OPS teorisi literatüründe önemli bir inceleme alanı oluşturmuştur. Bunun dışındaki diğer kıstas ya döviz kuru ayarlamasının yerini alacak ya da iki bölgenin düzenleme mekanizmasına ihtiyacı olmadığı inancıyla önlemler sunacaktır.

Mundell bölgeler arasında üretim hareketliliği faktörünün düzeltme mekanizması olarak esnek kur sisteminin yerini alabileceğini savunmuştur. Bu bağlamda, ortaya attığı tartışma, para birliğinde yer alan bölgeler arasındaki işgücü hareketliliğidir. Mundell, işgücü hareketliliğinin asimetrik şokların etkilerini hafifletebileceğini söylemiştir (Javonoviç,1998:163). Bunun sebebi şöyle açıklanır; A ülkesinden B ülkesine işçilerin göç etmesinden dolayı, A ülkesinde iş arzında ortaya çıkacak azalma işsizliği artırabilir. Diğer taraftan, eğer maaşlar işgücü arzı ve talebine göre belirlenirse, B ülkesine göç eden işçiler işgücü arzını artırır. Bu gelişme üretimdeki artıştan dolayı iş talebindeki artışı azaltır (Mundell,1961:657-665).

Mundell'in iş hareketlilik kriterine getirilen en önemli eleştirisi, işgücünün bir bölgeden diğerine bir para birliği içinde yeterli sayıda ve yeterli hızda hareket ederek esnek kur sisteminin yerini alabilmesinin imkânsızlığıdır (Ishiyama,1975:22). Esnek kur sisteminin düzenleyici rolü şu şekilde ortaya çıkar; öncelikle bölgeler çok dar olarak tanımlanmalıdır. Bu da aynı bölgede işgücü hareketliliğinden dolayı ortaya çıkan işsizliği görmemize yardımcı olur (Mundell,1961:662). Ama her bölge için aynı kura sahip olmak ne yazık ki çok gerçekçi değildir. Mikro ekonomik açıdan olaya baktığımızda, döviz kurunun üç rolü vardır: değer deposu, döviz değişiminin oranı ve değerin ölçümü. Bunların hepsi daha geniş bir parasal birlik için tartışılmaktadır.

Mundell'e göre daha geniş bir para alanı, durgun bir döviz piyasası ve düşük bir para aldanması gibi iki önemli sonucu ortaya çıkarır. Geniş para alanı; kurun oluştuğu döviz piyasasının daha büyük ve daha derin olmasıdır. Bu durum spekülörlerin pazarı etkileyebilme şansını düşürerek özel sektör için düşük maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olur. Çünkü daha az değişken kur daha az risk demektir. Daha az değişken kurun önemli bir faydası da faiz oranlarını düşürmesidir. Dolayısıyla bu durum hem özel hem de devlet sektörü için borçlanma maliyetini düşürecektir.

Daha sonraki çalışmalarda ise geniş para alanı; yabancı rezervlerin para arzına oranının daha düşük olması şeklinde ifade edilmektedir. Bu durum büyük bir para birliği içinde, rezervlerin üye ülkeler arasında bir elde toplanmasını sağlar. Bu durum rezervlerin hükümetlere olan maliyetini düşürür.

Mundell'in para birliği için ortaya koyduğu son tartışma ise dar kur alanlarının daha yüksek para aldanmasına neden olmasındır (Fukuda,2002). Kur alanı ne kadar dar ise, daha az çeşitlilik olur ve yerel olarak tüketilen bütün malları daha az üretilebilir. Bu da tüketim için ithalatı (devalüasyon durumunda daha pahalı hale gelecek ithalatın payını) artırır. Sonuçta kur alanı ne kadar dar ise, devalüasyonla paralel bir şekilde maaşların artması muhtemeldir. Bu durumda çalışanlar, aynı satın alma gücüne daha yüksek seviyedeki para yanılığısı sonucu ulaşabilirler.

OPS teorisi ile ilgili önemli çalışmalardan bir diğeri de Mckinnon'un yapmış olduğu çalışmadır (Mckinnon,1963:718). Mckinnon OPS ile ilgili farklı bir kriter ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kıstasa ekonomide açıklık kıstası adı verilir. Açıklık kıstası ticareti yapılan malların ticareti yapılamayan mallara olan oranıdır (Javonoviç,2002:65).

Mundell ve Mckinnon'a yanıt olarak, Kenen spesifik olarak ürün çeşitliliği üzerine odaklanmıştır (Fukuda,2002). Ürün çeşitliliği kıstası Mckinnon'un temsil ettiği açıklık kıstasına tam zıt bir sonuç doğurmaktadır. Mckinnon daha az açık bir ekonomi ve sonuç olarak da daha küçük bir ekonominin para birliğinden daha fazla yararlanabileceğini belirtmiştir. Kenen'a göre, Ürün çeşitliliği büyümeyi artırıyor ise, büyük bir ekonomide para birliğinden yararlanabilir. Ishiyama bu birbiriyle çelişen sonuçları uzlaştırmaya çalışmış ve iki analizin çok tiplerinin farklı olduğunu tespit etmiştir (Ishiyama,1975:354). Ishiyama, Mckinnon'ın analizini şu şekilde ifade etmektedir; dış ekonominin dengede olması nedeniyle, iç ve dış fiyatların dengede olması kesin değildir. Diğer taraftan Kenen'e göre; dış ekonomi dengesizdir. Bu yüzden belirli mallar için ortaya çıkabilecek olan çok talebi etkileyebilecektir. Eğer talepteki değişim içte olsaydı, ulusal para politikası araçları dengesizliği düzeltmek için kullanılabilir.

Ishiyama (Ishiyama,1975:356-357) , Haberler ve Fleming'in benzer enflasyon oranları düşüncesinin para birliği için ayrı bir kriter olabileceğine de ifade etmiştir. Bunun sebebi, birbirinden uzaklaşan enflasyon oranları sonuçta, iki ülkenin satın alma gücünde de uzaklaşmaya sebep olur. Bu da döviz kurunda değişiklik yapılarak düzeltilebilir. Sonuçta enflasyon oranlarındaki küçük değişiklikler bile sabitlenmiş döviz oranları sisteminin yıkılmasına neden olur. Mundell, ekonomik entegrasyonu OPS'nin oluşturulup oluşturulamayacağına karar verirken incelenmesi gereken diğer bir kıstas olarak ortaya koymaktadır. Mundell'e göre iki potansiyel üye ülke arasındaki benzer üretim profili asimetrik şokun ortaya çıkma olasılığını azaltır. Çünkü

şoklar muhtemelen her iki ülkeyi de etkileyebilir. Sonuçta benzer üretim profilleri olan ülkeler asimetrik şoku hafifletmek için kullanılacak olan döviz kur oranı politika aracını daha az kullanacaktır. Finansal pazar entegrasyonu, özellikle uzun vadeli dönemlerde, Ingram tarafından diğer bir kriter olarak ortaya atılmıştır (Ingram,1969:61).

Geleneksel OPS kriterlerinin ağdaş yaklaşımlar açısından genelleştirilmiş görünümü veklet kriteridir (Fukuda,2002). Vaubel'e göre veklet kriteri; reel döviz kuru² değişkeninin ülkelerin para birliğine uygunluğunu ifade eden önemli bir kriterdir (Vaubel,1976:429). Vaubel'e göre; iki ülke arasındaki dengeli RDK, şokların az olduğunu ve bu şokların RDK'nın uyumuna gerek duyduğunu gösterir.

Vekalet kriteri altında yer alan diğer kriter ise şokların korelasyonudur. Diğer bir deyişle simetrik şokların asimetrik şoklara oranıdır. Bayoumi ve Eichengreen bu kriteri kullanarak para birliğinin değişik bölgelerdeki uygunluğunu ölçmek için ampirik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir (Bayoumi, Eichengreen, 1994: 76). şokların korelasyonunu ampirik olarak test etmek için, şokların meydana gelişini ve açısını hesaplamaya ihtiyaç vardır. Blanchard ve Quach (1989), işsizlikten ve üretimden (GSYİH) ortaya çıkan talep ve arz şoklarını tahmin etmek için bir analiz geliştirmiştir. Bu analiz Vector-Auto-Regression(VAR) olarak anılır. Söz konusu analiz, farklı Őekillerde ortaya çıkan talep ve üretim şoklarının etkisini tanımlayarak, GSYİH ve işsizlik oranındaki dalgalanmalardan kaynaklanan çok verilerini tahmin etmek için kullanılabilir. Bayoumi ve Eichengreen işsizlik yerine GSYİH ve enflasyonu kullanarak oldukça farklı bir hesaplama yöntemi geliştirmişlerdir.

3.Optimum Para Sahası Teorisindeki Son Gelişmeler

1980 ve 1990'larda Avrupa Para Birliği konusundaki gelişmeler ve makro ekonomik teorideki yenilikler OPS teorisine olan ilgiyi daha da artırmıştır. Söz konusu dönemde OPS teorisi kapsamında içsellik kavramının gelişmesi, OPS teorisini etkileyen ve ilgili birçok kıstasın önemini yitirmesine neden olan bir gelişmedir. OPS teorisinin bir para birliği kurulmasında temel oluşturması son zamanlardaki OPS teorisindeki bu tarz ilerlemeler vasıtasıyla olmuştur.

Frankel ve Rose ilk kez iş evrelerinin ekonomilerin içsel özelliği olduğunu ve böylece para birliğinden sonra bu evrelerin değişime maruz kaldığını savunmuşlardır (Fukuda,2002). Ayrıca geleneksel OPS literatürüne ait çeşitli kriterlerin para birliği tarafından etkilenen

değişmez içsel değişkenler olarak ele aldığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, Frankel ve Rose OPS kıstaslarını birleşik olarak içsel olduğunu düşündükleri için geleneksel teoride yer alan dört temel kriterin³ dolar ile karşılaştırılmasını eleştirmişlerdir.

OPS kıstaslarının para birliği tarafından etkilenebilecek içsel özelliklerinin olduğunu tespit edilmesi, para birliğine girişin teorik maliyetlerini büyük ölçüde düşürmüştür. Her ne kadar Avrupa Birliği Parlamentosu, 1990 yılında AB'nin bir OPS olmadığını deklere ettiyse de içsellik teorisindeki gelişmelerden sonra Avrupa bölgesindeki para ve ekonomik entegrasyon bir OPS durumuna getirilebilir hale gelmiştir.

İçsellik teorisi, OPS teorisinin gelişimi üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bunların en önemlisi, ülkelerin parasal birlik öncesinde birçok kıstası karşılamak zorunda olmamasıdır. Entegrasyon sürecinin kendisi ülkeleri optimal kur alanlarına dönüştürecektir. Bu şu anlama gelmektedir; parasal birliğe girmenin maliyeti zamanla azalacaktır. Burada tartışılması gereken kimin para birliğine katılacağı yerine, katıldıktan sonra ne yapmalıyız a doğru kayan bir akademik tartışmadır. Artık günümüzde ekonomik ve parasal birlik konulu çalışmalar OPS teorisine paralel yapılan çalışmalardır.

Optimum Para Sahası ile ilgili diğer bir çalışmada Honk Kong Enstitüsünde Shu-ki Tsang tarafından yapılmıştır⁴. Tsang çalışmanın sonucunda Gayri safi Yurtiçi Hasıla verileriyle yapılan eş bütünleşme testinde Çin'in kendi içinde bir Optimum Para Sahası oluşturamayacağını ancak Doğu Çin İle Hong Kong'un bir Optimum Para Sahası oluşturabileceğini saptamıştır. Sabit Sermaye Yatırımları ile yapılan eş bütünleşme testinde Çin ve Hong Kong'un kesinlikle OPS oluşturamayacağı görülmektedir. Parasal verilerle ilgili yapılan çalışmalarda Doğu Çin ile Hong Kong'un dış şoklarda benzerlik gösterdiğini ve OPS oluşturabileceğini saptamıştır. Tüketici Fiyat İndeksi ile ilgili uygulamada Çin'in kendi içinde tutarlı ilişkide olduğu ama Hong Kong'un kesinlikle bunun bir parçası olmadığını belirlemiştir. Tsang çalışmasının sonunda Çin ve Hong Kong'un bütün veriler ışığında şüphe götürmez şekilde henüz OPS oluşturamayacağını belirlemiştir.

Bu konuda Türkiye'de yapılmış çalışmalardan en kapsamlı olanı Özgür Tonus'un 2000 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı için yaptığı çalışmadır. Tonus çalışmasında Avrupa Birliği'nde Parasal Entegrasyonu ve Türkiye'ye etkilerini incelemiştir. Tonus Optimum Para Sahasının oluşturabilmesi için ekonomilerin birbirine benzer olması gerektiği noktasından hareketle SGP⁵ teorisine göre reel döviz kurlarının analizini yapmıştır. Ekonomik veriler durağan olmadığı için,

Tonus Birim Karekök Testini uygulamış ve verileri durağan hale getirmiştir.

Tonus'un yaptığı eş bütünleşme testi çalışmasında; Avrupa Para birliği yesi ülkelerin reel döviz kurları, SGP'nin öngördüğü gibi durağan çıkılmamıştır ve ikili reel döviz kurları ülke paraları ile uzun dönemde birlikte değişmemektedir. Tonus'un çalışmasında Türkiye için bu koşullar 11 Euro alanı⁶ ülkesi içerisinden çalışmaya dahil edilen sekiz ülke arasında, sadece Almanya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda ile geçerli olduğunu belirlemiştir. Bu sonuca göre Türkiye'nin ancak bu ülkeler ile kurulacak bir Parasal Birlikte optimum koşulları yakalayabileceği tespit edilmiştir (Tonus, 2001:15).

4. Optimum Para Sahası Teoremine Göre Türkiye'nin Avrupa Birliği lkeleri İle Parasal Bir Birliğe Girip Giremeyeceği Konusunda Ekonometrik Bir Analiz

Çalışmadaki amaç OPS'nin oluşturulabilmesi için gerekli olan bu kriterler çerçevesinde Avrupa Para Birliğine ye ülkeler ile Türkiye'nin Gayri safi Yurt içi Hasılları, ihracatları, ithalatları ve kısa dönem faiz oranları ve sabit sermaye oluşumları arasında ilişkinin eş bütünleşme testi kullanılarak analiz edilmesidir. Bu veriler bu konuda dünyada yapılan diğer çalışmalardan örnek alınarak seçilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler reel değişkenlerdir. Amaç OPS oluşturulacak ülkeler arasında ekonomik benzerliklerin belirlenmesidir. Çalışmada dönem olarak 1990-2004 yılları yıllık ortalama değerleri olarak ele alınmıştır. (DİE Sayılarla Türkiye ve Avrupa Birliği, 2001) Veriler Devlet İstatistik Enstitüsü yayınından elde edilmiştir. Dönemin 1990'lı yıllardan sonra belirlenmesinin nedeni Avrupa Para Birliđinin⁷ Delors Raporu çerçevesinde 90'lı yıllardan sonra oluşturulmaya başlamasıdır..

4.1. Adf Testi Sonuçları ve Eş Bütünleşme Analizi

Analizimizde kullandığımız verilerin durağanlığı ile ilgili yapmış olduğumuz ADF testi sonuçları aşağıdaki Ek 1'de verilmiştir. Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, Avrupa Birliği Gayri safi Yurtiçi Hasılasının (ABGSYİH) $I(0)$, $I(1)$, $I(2)$ düzeyinde durağan olmadığı saptanmıştır. Türkiye Gayri safi Yurtiçi Hasılasının (TGSYİH) %10 anlamlılık seviyesinde birinci düzeyden durağan bulunmuştur. Dolayısıyla ABGSYİH serisi ile TGSYİH serisi arasında bir eş bütünleşme testi yapılamaz. Çünkü bu iki seri aynı dereceden durağan değildir. Eş bütünleşme analizi bilindiği üzere iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırır. Eğer iki seri arasında benzer

bir yapı bulunuyorsa, bu serilerin kalıntı kareleri de benzer şekilde davranacaktır. Bunu formüle edersek;

$$U_t = Y - C(1) - C(2)*X$$

Eğer kalıntı kareleri ile bu kalıntı kareleri verileri her iki değişkende aynı dereceden durağan ise iki seri eş bütünüşektir. Dolayısıyla ABGSYİH ile TGSYİH serileri yukarıdaki kriteri yerine getiremediğinden ortak bir vektöre de sahip değildir.

Avrupa Birliği ihracatı (ABİHRACAT) ile ilgili yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, ABİHRACAT'ın I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı saptanmıştır. Türkiye İhracat (TİHRACAT) verilerine bakıldığında, TİHRACAT'ın I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı görölmektedir. Dolayısıyla ABİHRACAT serisi ile TİHRACAT serisi arasında bir eş bütünüşme testi yapılamaz.

Avrupa Birliği İthalatı (ABİTHALAT) ile ilgili yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, ABİTHALAT'ın I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı saptanmıştır. Türkiye İthalatının (TİTHALAT) verilerine bakıldığında, TİTHALAT I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı görölmektedir. Dolayısıyla ABİTHALAT serisi ile TİTHALAT serisi arasında bir eş bütünüşme testi yapılamaz.

Avrupa Birliği Faiz Oranı (ABFAİZ) ile ilgili ADF birim kök testi sonucuna göre, ABFAİZ'in I(2) düzeyinden %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu saptanmıştır. Türkiye Faiz Oranı (TFAİZ) verilerine baktığımızda, TFAİZ'in I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı görölmektedir. Dolayısıyla ABFAİZ I(2) seviyesinden durağan, TFAİZ ise (0), I(1), I(2) düzeyinden durağan olmadığı için bu iki seri arasında eş bütünüşme testi yapılamaz

Para arzıyla ilgili Avrupa Birliği M1 Para arzı (ABM1) ile ilgili ADF birim kök testi sonucuna göre; ABM1'in I(2) düzeyinden %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu saptanmıştır. Türkiye M1 Para Arzı (TM1) verilerine baktığımızda, TM1'inde I(2) düzeyinden %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu görölmektedir. Dolayısıyla her iki seri aynı dereceden durağan olduğu için bu iki seri arasında eş bütünüşme testi yapılabilir. Tablo: 1'de göröldüğü gibi verilerin kalıntı kareleri alınıp ADF testi uygulandığında, I(0) düzeyinden durağan olduğu görölmektedir. İki seri aynı düzeyden durağansa, bu iki seri arasında eş bütünüşmeden bahsedebilmemiz için kalıntı karelerinin de aynı dereceden durağan olması gerekir. Dolayısıyla iki seri I (2) düzeyinden durağan iken, kalıntı karelerinin I(0) düzeyinden durağan olduğu için bu iki seri arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur.

Tablo 1: ABM1 ile TM1 Verileri Arasındaki Eşbütünleşme Testi Sonucu

ADF Test Statistic I(0)	-3.971169	1% Kritik değeri	-5.4776
		5% Kritik Değeri	-4.0815
		10% Kritik değeri	-3.4901

Yukarıdaki analizde fark alma yöntemiyle seriler durağan hale getirilmeye çalışılmış ancak serilerin durağanlığı sağlanamamıştır. Durağanlığı sağlamanın diğer bir yöntemi de değişkenlere ait verilerin logaritmalarının alınmasıdır. Bu amaçla değişkene ait verilerin logaritmaları alınıp durağanlığı sağlanılmaya çalışılmıştır. Değişenlere ait verilerin logaritmaları alınmış olarak yapılan ADF test sonuçları Ek 2’de izlenebilir. Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre Logaritması alınmış Avrupa birliği Gayrı Safi Yurtiçi Hasılasının (ABGSYİHL) I(2) düzeyinden %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Logaritması alınmış Türkiye Gayrı Safi Yurtiçi Hasılasının (TGSYİHL) verilerine ADF testi uygulandığında I(1) düzeyinde %10 anlamlılık seviyesine göre durağan olduğu görölmektedir. Bu iki seri aynı dereceden durağan olmadığı için aralarında bir eş bütünleşme yoktur.

Dış ticaret ile ilgili ihracat verilerine baktığımızda : Logaritması alınmış Avrupa Birliği İhracatı (ABİHRACATL) I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı saptanmıştır. Buna karşın Logaritması Alınmış Türkiye İhracatı (TİHRACATL) I(0) düzeyinden %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu Ek 2’de görölmektedir. Dolayısıyla bu iki seri arasında da uzun dönemde bir ilişki yani eş bütünleşme yoktur. Dış ticaretle ilgili diğer bir veri olan ithalat serisine ADF testi uyguladığımızda Logaritması Alınmış Avrupa Birliği İthalatı (ABİTHALATL) ve Logaritması Alınmış Türkiye İthalatı (TİTHALATL) I(0), I(1), I(2) düzeyinde durağan olmadığı saptanmıştır. Bundan dolayı bu iki seri arasında da bir uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır.

Faiz ile ilgili verilere uygulanan ADF test sonuçlarına göre Logaritması alınmış Avrupa Birliği Faiz Oranı (ABFAİZL) I(2)’inci seviyeden %10 anlamlılık seviyesine göre durağan olduğu görölmektedir. Logaritması alınmış Türkiye Faiz Oranı (TFAİZL) ile ilgili yapılan ADF testinde bu serisinde I(2)’inci seviyeden %10 anlamlılık seviyesine göre durağan olduğu görölmektedir. Dolayısıyla bu iki seri arasında eş bütünleşme analizi yapılabilir. Bu amaçla, kalıntı kareleri alınarak yapılan analiz sonucu Tablo: 2 ve Tablo: 3’te yer almaktadır.

Tablo 2: Faiz Kalıntı Kareleri I(0) Durağınlık Testleri

ADF Test Statistic	-3.238709	1% Kritik Değeri	-5.4776
		5% Kritik Değeri	-4.0815
		10% Kritik Değeri	-3.4901

Tablo 3: Faiz Kalıntı Kareleri I(1) Durağınlık Test Sonuçları

ADF Test Statistic	-3.590002	1% Kritik Değeri	-5.7492
		5% Kritik Değeri	-4.1961
		10% Kritik Değeri	-3.5486

AB faizleri ile Türkiye Faizleri arasında ortak bir vektör bulunamamıştır. Çünkü serileri durağı I(2) düzeyinden iken kalıntı karelerinin duranlığı I(1) olduğu için uzun dönemli bir ilişkidenden söz edilemez

Para arzı ilgili verilere uygulanan ADF test sonuçlarına göre Logaritması Alınmış Avrupa Birliği M1 Para Arzı (ABM1L) I(1)'inci seviyeden %10 anlamlılık seviyesine göre durağan olduğu görülmektedir. Logaritması Alınmış Türkiye M1 Para Arzı (TM1L) ile ilgili yapılan ADF testinde bu serisinde I(1)'inci seviyeden %5 anlamlılık seviyesine göre durağan olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu iki seri arasında eş bütünleşme analizi yapılabilir. Bu amaçla, kalıntı kareleri alınarak yapılan analiz sonucu Tablo: 4'de yer almaktadır.

Tablo 4: Para Arzı Kalıntı Karelerinin I(0) Düzeyinden Duranlık Testleri

ADF Test Statistic	-4.184609	1% Kritik Değeri	-5.4776
		5% Kritik Değeri	-4.0815
		10% Kritik Değeri	-3.4901

Avrupa para arzı ve Türkiye para arzının regresyonundan elde edilen kalıntı kareleri I(0) düzeyinden durağan bulunurken her iki ülkenin para arzları I(1) düzeyinden durağan olduğu için Avrupa para arzı ile Türkiye para arzı arasında uzun dönemli bir ilişkidenden bahsedilemez.

5. Sonuç

OPS teorisi üzerinde yapılan tartışmalardan şu sonuçlar çıkarılabilir. Birincisi, OPS teorisindeki son gelişmeler parasal entegrasyona girişin teorik maliyetlerini düşürmüştür. İkincisi, OPS teorisi sadece direkt olarak karşılaştırılamayacak olan farklı bileşenlerle

ilgilidir. Üçüncüsü, ikinci sonuca rağmen OPS teorisi hala muhtemel birlik ya da birleşmenin etkilerini değerlendirme üzerinde olan tartışmada temel olabilecek uygun bir temel sağlamaktadır. Son olarak, OPS teorisinin odağı üyelerin talep edilen özelliklerinden, birliğin kurulduğu zamanki etkili ve verimli bir politika yönetimine doğru değişmektedir. İçsellik teorisinin gelişimi para birliğinin teorik maliyetlerini düşürmüştür.

OPS teorisi para birliğine katılmak için ayrıntılı bir çerçeve sağlayamadığı için eleştirilebilir. Çünkü OPS teorisini oluşturan bireysel birleşim teorileri direkt olarak karşılaştırılamaz. Sonuçta daha önce değinildiği gibi para birliğine girmek ya da girmemek potansiyel üye ülkelerin politik kararlarıdır. Ayrıca bir para birliği oluşturulmuş olsa bile, bu birliğin başarı yada başarısızlığını, birliğe katılan ülkelerin paralara kazandıracığı politik güven tarafından karar verilecektir. Bu tip bir sonuç OPS teorisinin önemsiz olduğunu göstermez. Gerçekte, teori para birliği hakkında bir tartışmanın başlayabileceği teorik bir temel sağlamaktadır. OPS teorisi için daha önce belirttiğimiz kriterlerin bileşenleri hala önemli ekonomik sorunların altını çizmektedir. Dolayısıyla OPS teorisi, Güney Batı Asya Birliği gibi gelecekte muhtemel para birliklerini tartışırken göz ardı edilemez. İçsellik teorisi OPS teorisini önemli ölçüde değiştirdiği gibi, ilerideki makroekonomik gelişmeler de OPS teorisini etkileyecektir. Fakat eğilim daha çok para birliklerinin pratik yönü üzerinedir. Bu eğilim Euro'nun tartışılması ile başlamıştır. Euro sınırlar arası ortak kur kavramını akademik platformdan gerçeğe taşımıştır. Sonuçta daha öncede değinildiği gibi, bu tip bir ortaklık için etkili ve verimli bir yönetim ekonomisinin gerçekleştirilmesi gerekir. Bu alandaki gelişmeler, para birliğine katılmanın maliyetlerini düşürecek ve faydalarını artıracaktır. Sonuçta "A ülkesi para birliğine katılsın mı?" sorusu yerine "A ülkesi para birliğine katıldı şimdi ne yapabiliriz?" sorusu gelecekte egemen olacaktır.

Çalışmada yapmış olduğumuz birim kök ve eş bütünleşme sonuçlarında para birliğine dâhil ülkeler ile Türkiye arasında durağanlıkların aynı düzeyde sağlanamamasından dolayı İthalat, İhracat, Faiz oranları ve GSYİH ve Para arzı arasında uzun vadeli bir ilişkiye rastlanamamıştır. Çalışmamızda daha önce ifade etmiş olduğumuz gibi Tonus'un çalışmasında yapılan birim kök ve eş bütünleşme test sonuçları AB üyesi ülkeler için de benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Bu durum APB'nin oluşturulma biçimi ve geleceği konusunda çelişkili sonuçlar ortaya koymuştur. Bu da bize öncelikle APB'nin devamlılığı konusunda kuşku duymamız gerektiğini söylemektedir. Ancak Türkiye açısından burada önemli olan nokta,

uzun dönem sapmalarının kaynağının parasal mı, yoksa reel Őoklar mı olduğunun belirlenmesidir.

Akademik düzeyde yapılan çalışmalar, mevcut durumu aydınlatmanın yanında ileriye yönelik tartişmaları da kapsamalıdır. Bu konudaki çalışmaların sınırlılığı nedeniyle, Euro alanı dışındaki ũlkelere etkinin ekonometrik açıdan incelenmesinde gũlũkler yaratmaktadır. Tũrkiye'nin dũnya ekonomisinde hak ettiği yeri bulabilmesinin bir yolu da ekonomik ve siyasi hayattaki gelişmeleri tahmin edip hazırlıklarını ona gũre yapmasıdır. Tũrkiye için AB ũyeliėinin ũnũnde Maastricht kriterleri engel olmasa da yakın ekonomik ilişki içerisinde olmamız nedeniyle son aşamada Tũrkiye'nin bu kriterleri hedeflemesi gerekmektedir. Çalışmada ortaya çıkan nihai sonuç Tũrkiye'nin mevcut koşullar altında APB'ye kısa vadede katılamayacağını gũsteriyor olsa da Tũrkiye'nin Avrupa Birliğine tam ũyeliėinin ardından Maastricht kriterleriyle belirlenen ekonomik seviyeye ulaşabilmesi daha kolay olacaktır. Bu nedenle Tũrkiye için ũncelik, AB'ye tam ũyelik ardından da APB koşullarına erişebilmek olmalıdır.

Notlar

- 1 Bundan sonra OPS olarak anılacaktır.
- 2 Bundan sonra RDK olarak anılacaktır.
- 3 Açıklık/Ekonominin bũyũklũėũ, ũrũn çeşitliliği, enflasyon oranlarının benzerliği, ekonomik entegrasyon
- 4 Tsang çalışmasını 2002 yılında yayınlamıştır.
- 5 Satın Alma Gũcũ Paritesi Teorisi
- 6 Çalışma 2000 yılında yapılmıştır dolayısıyla bu dũnemde Yunanistan Avrupa Para Birliği'ne dahil değildir
- 7 Avrupa Para Birliği bu tarihten ũnce oluşturulmaya çalışılmıştır ancak burada kastedilen tek paraya geçiş anlamında parasal birliktir.

Kaynakça

- Apel, E. (2002) *European Monetary Integration:1958-2002*. Published by Routledge, Newyork.
- Bayoumi, T ve Eichengreen, B. (1994) "One Money or Many? Analyzing the Prospects for Monetary Unifaction in Various Parts of the World. *Princeton Studies in International Finance*", 76.
- DİE Yayınları. (2001) *DİE Sayılarıyla Tũrkiye ve Avrupa Birliği.1994-2000*, Ankara.
- Ingram, JC. (1969) Comment: The Currency Area Problem. in Mundell, R.A and Swoboda, A.K. (eds.) *Monetary problems of the international economy*, University of Chicago Press, Chicago.

- Ishiyama, Y. (1975) The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey. International Monetary Fund, Staff paper 22.
- Jovanovic, MN, 1998. International Economic Integration. Published by Routledge, Newyork.
- Martin-Das, JC. (2002) The European Monetary Union in a Public Choice Perspective. Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.
- McKinonn, RI. (1963) "Optimum Currency Areas", *American Economic Rewiew*, 51, 4.
- Mundell, R. (1961) "A theory of optimum Currency Areas", *American Economic Rewiew*, 51(4).
- Tonus, Ö. (2001) Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 163.
- Vaubel, R. (1976) Real Exchange Rate Changes in the European Community: The Emprical Evidence and its Implications for European Currency Unflication. *Weltwirtschaftliches*, 112.
- Fukuda, H. (2002) "The Theory of Optimum Currenc Areas: An İntroductory Survey. *Faculty of Economics, Kieo University*, Mita Festiva Paper", www.clb.mita.heia.ac.ip/econ/kasi/mitatest/fukuda.pdf (5 Şubat 2003)

Ekler

Ek.1. ADF Testi sonuçları*				Ek.2. Logaritması Alınmış Verilerin ADF			
DEĞİŐKEN	I(0)	I(1)	I(2)	DEĞİŐKEN	I(0)	I(1)	I(2)
LER				LER			
ABGSYİH	-	-	-	ABGSYİHL	-	-	-
	2.925	3.08	3.87154		3.1680	3.435	5.2072
TGSYİH	-			TGSYİHL	-	-	
	3.523				2.9825	3.784	
ABİHRACA	-	-	-	ABİHRACA	-	-	-
T	1.040	1.96	1.25560	TL	2.0816	2.493	2.6936
TİHRACAT	-	-	-	TİHRACAT	-		
	2.798	3.00	2.26527	L	4.0299		
ABİTHALA	-	-	-	ABİTHALA	-	-	-
T	0.865	2.53	2.78560	TL	1.6421	2.296	3.2674
TİTHALAT	-	-	-	TİTHALAT	-	-	-
	2.928	2.66	2.38111	L	3.0879		3.1583
ABFAİZ	-	-		ABFAİZL	-	-	-
	0.534	4.15			0.6537	2.707	4.0510
TFAİZ	-	-	-	TFAİZL	-	-	-
	1.680	2.97	3.44009		2.1509	3.533	4.2393
ABM1	-	-		ABM1L	-	-	
	2.520	3.86			2.0518	4.171	
TM1	-	-		TM1L	-	-	
	2.537	5.73			2.5697	5.482	

* Kritik değerler; I(0) için %1 -5.477, %5 -4.081, %10 -3.490, I(1) için %1 -5.7492, %5 -4.1961, %10 -3.5486, I(2) için %1 -6.1252, %5 -4.3535, %10 -3.6280

* Kritik değerler; I(0) için %1 -5.477, %5 -4.081, %10 -3.490, I(1) için %1 -5.7492, %5 -4.1961, %10 -3.5486, I(2) için %1 -6.1252, %5 -4.3535, %10 -3.6280